

nemůžeme funkci učitele omezovat na informátora a distributora poznatků, stejně jako jeho přípravu nemůže vyčerpávat pouhé vzdělávání o učivu. Téměř každý učitel je i třídní učitel a setkává se proto každodenně s nekonečným spektrem složitých otázek života a výchovy soudobé mládeže. V centru pozornosti učitele všeobecně vzdělávací školy nemůže být proto jen svět matematiky, fyziky, chemie, ale též a především svět člověka.

Tendence soudobé humánní pedagogiky nesměřují k neopositivistickému scientismu, ale k plnému rozvíjení osobnosti, k její tvořivosti, ke kultivaci mnohostranných vztahů člověka a lidského světa. Tuto humanitní strategii by mělo v předstihu přijmout i naše učitelské vzdělávání, jinak nebude plnit funkci inovační, ale retardační.

Mimořádný význam i specifčnost učitelství výstižně zdůraznil již Karel Čapek. Ve své kritice reformy školy roku 1930 řekl: "Středoškolským učitelům svěřujeme mládež na sedm nebo osm let, myslím, že je to funkce stejně důležitá jako funkce lékaře. Ale přitom je univerzita nevychovává na učitele, nýbrž na klasické filology nebo češtináře, nebo matematiky, jako by se rozumělo samo sebou, že kdo se vyučí matematice, dovede ji také učit ... Ale přednášet neznamená dělat vědu, to znamená učit a vychovávat, nejenom učit vědět, nýbrž učit učitelství. Univerzita vychovává své žáky tak, jako by se měli živit germanistikou nebo historií, ve skutečnosti se mají živit učitelstvím. Těch skutečných filologů, fyziků vyjde z univerzit malé procento, to, v čem má zdrcující většina ostatních ráda nebo nerada své skromné, ale stále živobytí, se podobá vědě asi tak, jako berní výpočty Einsteinově teorii relativity ... Je-li něco nepružného a nemoderního na středních školách, obávám se, že to znamená, že tkví něco nemoderního a nepružného v našich univerzitách".

Postavenie učitel'a v demokratizácii výchovy a vzdelávania

Jozef Pastier

Aby škola mohla byť skutočnou dielňou ľudskosti musí obsah vzdelávania zodpovedať dosiahnutej úrovni a tendenciám vývoja ľudského

poznania, škola by mala pomáhať obnove demokratickej spoločnosti, sama by mala byť demokratickými metódami organizovaná a riadená a za katedrou by mal stáť učiteľ s vysokými odbornými vedomosťami, ktorý ovláda pedagogické majstrovstvo a celý proces vzdelávania uskutočňuje na ideovom základe všeľudských mravných hodnôt.

Na sklonku nášho tisícročia a pri vstupe do tretieho tisícročia rieši ľudstvo nemálo globálnych problémov, z ktorých za najdôležitejšie možno pokladať skutočnú ochranu životného prostredia a vzdelávanie.

Rozpor medzi časom a potrebami riešenia oziehavých problémov človeka a spoločnosti nás neúsporné núti vynachádzať tie najúčinnnejšie formy a metódy práce tak, aby sme bez nárokov na ďalší čas pre školské vzdelávanie vytvorili systém založený na autoregulatívnych schopnostiach človeka pri všestrannej motivácii jeho túžby po poznaní nepoznaného po odstraňovaní nevedomého. Tieto autoregulatívne schopnosti človeka sa však v plnom rozsahu môžu prejavil len a len v demokraticky usporiadanej a dobre fungujúcej spoločnosti. Akékoľvek deformácie tvorivé túžby človeka oslabujú a brzdia. Ak sa dnes zaoberáme otázkami ako efektívne vyrábať bez ničenia životného prostredia tak isto sa musíme zaoberať problémami efektívneho vzdelávania.

Žiaľ, v pedagogike ešte stále nemáme vytvorenú ucelenú komplexnú teóriu efektívnosti vzdelávacieho procesu. Najviac sa potrebám pedagogiky pri skúmaní efektívnosti vzdelávania priblížil T. Kotarbiński, zakladateľ praxeológie, vo svojom traktáte o dobrej robote.

Azda najprepracovanejšiu teóriu efektívnosti vzdelávania máme v ekonomike vzdelávania, v ktorej vychádzame zo vzťahu medzi účinkami vzdelania a prostriedkami a úsilím spojeným s dosiahnutím tejto úrovne vzdelania. Máme prepracované metódy, ktoré nám umožňujú vymedziť podiel vzdelania na dynamike ekonomického rastu, rentabilitu vzdelania pre jednotlivca i spoločnosť, reziduálnu analýzu ako aj prognózovanie potrieb kvalifikovaných pracovníkov a s tým aj prognózovanie rozvoja vzdelávania. V pedagogike je však omnoho zložitejšie vymedziť efektívnosť vzdelávania z hľadiska komplexného pohľadu tak, aby sa v nej odrazila humanizujúca funkcia vzdelania v zložitom spektre vlastností človeka a jeho ľudskosti. Ekonomická efektívnosť vzdelania je teoreticky dobre rozpracovaná a to v minulosti u Strumilina /ruský ekonóm/, Podoski /poľský ekonóm/, Barák, Roth, Černý, Koucký /českí a slovenskí ekonómovia/, Pastier, Knotek /ekonóm a pedagóg, psychológ a logik/.

Z pedagógov sa najintenzívnejšie zaoberal efektivitou vzdelávania Průcha, ktorý chápe kritérium efektívnosti vzdelávania ako stupeň uspokojovania potrieb posudzovaných a meranú v rozvoji človeka a spoločnosti, Kotásek z hľadiska modernizácia obsahu vzdelávania, Bacik, Blížkovský, Obdržálek, Pastier - z hľadiska efektivity riadenia vzdelávania, Kučerová - z hľadiska estetizácie vzdelávania, z psychológov zvlášť Ďurič a Zelina z pohľadu na tvorivosť učiteľov a z aspektu historických pohľadov Čapková, Cach, Čuma a celý rad ďalších tvorivých pedagógov.

Pre rozvoj pedagogickej teórie by bolo užitočné tímovým spôsobom vypracovať ucelenú, komplexnú, vyčerpávajúcu definíciu všeobecnej efektívnosti vzdelávania.

Pokúsme sa usporiadať faktory, ktoré najviac napomáhajú zvyšovaniu efektivity vzdelávania.

Predovšetkým je to moderný obsah vzdelávania, ktorý výrazne odráža stupeň vedeckého poznania a tendencie vývoja vedeckej tvorivosti ľuďstva.

Z takto chápaného obsahu vzdelávania sa vyvodzujú optimálne stupne a dĺžka organizovaného školského vzdelávania, v súlade s ním formy a metódy celoživotného vzdelávania.

Potom sa konštruujú systémy vzdelávania - ich spôsob organizácie a riadenia. Vytvárajú sa optimálne materiálno-technické a finančné predpoklady pre vzdelávanie.

Vyberá sa pre vzdelávanie v pregraduálnej a postgraduálnej fáze a v celej sústave ďalšieho vzdelávania, teda v celoživotnom vzdelávaní učiteľ - pedagóg.

Ak sa nám podarí vytvoriť v pravde moderný obsah vzdelávania, usporiadať stupne vzdelania a optimalizovať dĺžku školského vzdelávania, všestranne uspokojovať potreby celoživotného vzdelávania, vytvoriť účinné organizačné a demokraticky riadené systémy vzdelávania, materiálne, technicky a finančne zabezpečiť vzdelávanie ale za katedru postavíme podpriemerného unudeného, ideologickou demagógiou zdeptaného učiteľa bez tvorivého autoregulatívneho prístupu a pedagogického zanietenia, tak všetky naše predchádzajúce kroky prieniesli len nepatrnú efektivitu ak nie žiadnu.

V opačnom prípade, ak sa nám nepodarilo stanoviť moderný obsah vzdelávania, dobré učebnice, ak máme byrokraticko-administratívne riadenie školstva a školy, nedostatočné materiálno-technické i finančné

zabezpečenie vzdelávania, ale za katedrou stojí odborne erudovaný tvorivý pedagogicko-psychologicky pripravený, metodiku svojho predmetu ovládajúci učiteľ, potom sú predchádzajúce nedostatky eliminované na nutné zlo a efektivita vzdelávania je primeraná. Z uvedeného vidieť, že **nič tak nedeformuje vzdelanie ako neschopný učiteľ alebo nič tak kladne nepôsobí na efekt, výsledky vzdelávacích aktivít ako tvorivý učiteľ a po poznaní túžiaci žiak.**

Ak teda chceme hľadať zdroje efektivity vzdelávania, tak na prvom mieste u učiteľa v jeho tvorivých schopnostiach. To však neznamená, že všetko to, čo obklopuje učiteľa môže mu v práci prekážať. To by bol hazard a nenapraviteľná škoda. Poučení máme dosť a to vlastných, získaných na vlastnej koži s dôsledkami a priam katastrofickými.

Vytvorenie optimálnych podmienok pre vzdelávanie a do nich dosadiť múdreho a tvorivého učiteľa - to je cesta, ktorou by sme sa mali uberať.

Nechceme glorifikovať vplyv vzdelania na rozvoj človeka i spoločnosti, ale koľko by bola naša spoločnosť získala, keby sa bola v praxi realizovala Baconova téza "kto má vedomosti má i moc".

Žiaľ v totalitnej spoločnosti platilo, kto má moc, ten vládne nad poznáním, vzdelávaním, vedou i kultúrou. Dochádzalo k výrazným rozdielom medzi vzdelaním skutočným a formálnym.

Vo vzdelávaní sa uplatnila desivá šedá priemernosť a ešte viac podpriemernosť a nadaní tvoriví jedinci, kreatívna mládež je vždy viac a viac deprimovaná, pretože vidí ako málo znamená vedieť a byť pracovitý, ako účinné je byť niekoho synom, mať známosti, konexie a tieto pseudozásluhy dostávajú neschopných do vedy, do vzdelávania a navyše do riadenia spoločenských procesov, kde nevzdelanosť je skor výsadou ako hendikepom. Opačné hodnotiace kritériá platili iba v niektorých minikolektívoch, ktorých žiaľ v oblasti pedagogických vied bolo pramálo.

V tomto devastovanom spoločenskom prostredí pracoval učiteľ, nad ktorým vládla primitívna stranícky moc aparátnikov, umocňovaná poslušnými štátnymi orgánmi a v nemálo prípadoch aj niekoľkými dogmatickými riaditeľmi a školskými inšpektormi.

Učiteľstvo rezignovalo a postupne sa uzatváralo do seba, do svojich mini problémov, ktoré otupovali tvorivosť a vedecko-pedagogický rozlet tak potrebný pre výchovu a vzdelávanie pri dynamickom rozvoji techniky, vedy

a bohatstva v demokratických krajinách bez možnosti držať s nimi krok alebo aspoň zmiernovať naše zaostávanie.

Azda najdrastickejšie sa prejavila stupidná moc stranického aparátu pri výbere adeptov vysokoškolského vzdelávania, najmä pri výbere budúcich učiteľ'ov. Bez súhlasu stranického aparátu nemohol nikto vstúpiť na podu učiteľ'skej prípravky.

Je len prirodzené, že sa aj v takomto totalitnom tlaku podarilo niekoľkým nadaným jedincom preniknúť touto nevzdelanou a netolerantnou džungľou, že sa z mnohých priemerných absolventov učiteľ'ského štúdia usilovnou prácou, dobrým vedením a za pomoci tvorivých starších kolegov stali veľmi dobrí učители, o ktorých sa dnes môžeme a musíme opierať.

Rozhodujúcu časť učiteľ'stva však treba prívolať k tvorivému chápaniu pedagogickej práce, k samostatnosti pri hľadani efektívnejších metód pri tvorbe učebných plánov, osnov i učebníc, pri vytváraní optimálneho prostredia v školách i mimo nich pre zložitý proces výchovy a vzdelávania.

V rozsiahlej diskusii k otázkám školstva prebiehajúcej v Lidových novinách som čítal príspevok učiteľ'ky, ktorá odporúča ministerstvu škostva, aby nejskor atestovalo učiteľ'ov pedagogických fakúlt a až potom učiteľ'ovo v praxi.

Ak chceme mať kvalitnejších učiteľ'ov a to je podmienka pre prenikanie nového humanitného, demokratického a tvorivého ducha do našich škol, tak je treba na posty učiteľ'ov vyberať z najlepších uchádzačov tých najlepších, ak sa však kriticky pozrieme ako sú personálne vybavené všetky učiteľ'ské prípravky, tak sa nám dosledky totalitnej spoločnosti ukážu v plnej ozrtnosti. V marci 1990 mi jeden vedúci katedry povedal - moja katedra je zaplienená protekčnými a neschopnými ľuďmi a preto sa mi ťažko bude presadzovať nový obsah vzdelávania a hľadať efektívnejšie metódy. Keď sme mali možnosť v júni v obmedzenom čase vypísať konkurz na obsadené miesta a protekčných - neschopných vymeniť, tak ani vedúci katedry, ani katedra, ani senát nechceli vypísať konkurz na žiadne obsadené miesto. Proste protekční a neschopní zostali naďalej a preto sa skutočné zmeny v pregraduálnej príprave učiteľ'ov realizujú naďalej ťažko. O nič lepšia nie je situácia ani v postgraduálnom vzdelávaní učiteľ'ov /ktoré vlastne ani neexistuje/ ako aj v celej sústave ďalšieho vzdelávania učiteľ'ov.

V demokratickej spoločnosti, ktorou sa chceme stať, ale ktorou sme zatiaľ ešte nie, musí byť výber adeptov na učiteľského povolanie realizovaný na báze skutočných vedomostí z príslušných vedných odborov, adepti učiteľstva musia byť predchnutí humanizmom, toleranciou, musia oplývať všeludskými mravnými hodnotami, aby sa škola stala a to čo najskor dieľňou ľudskosti.

V súčasnej dobe ako nikdy v minulosti máme možnosť vyberať budúcich učiteľov z veľkého množstva maturantov. Dnes sa na učiteľského štúdium hlási mimoriadne veľké množstvo uchádzačov. Ak ich budú vyberať tí nejerudovanejší učelia da nie tí neschopní, tak je tu šanca pre rozsiahlu renesanciu učiteľského vzdelávania. Pregraduálna príprava učiteľov by mala prebiehať tak, aby vysokoškolský študent na základe poznatkov mohol sa pre učiteľské povolanie rozhodnúť a aj v priebehu štúdia by mohol odstúpiť od učiteľskej prípravy, keď spozná, že pre toto náročné povolanie nemá všetky potrebné danosti.

Vzdelávanie učiteľov je neefektívnejší nástroj na skvalitňovanie pedagogickej práce škôl a ostatných výchovných zariadení.

Súčasnú inštitucionálnu zabezpečenie vzdelávania učiteľov by sa mohlo aj v podmienkach demokratickej spoločnosti cieľavedome využívať. Vzdelávanie učiteliek materských škôl na pedagogických školách sa osvedčilo a v súčasnej dobe je treba inovovať obsah tak, aby odrážal potreby prípravy detí na vstup do základnej školy a na ich hravé detstvo. Pedagogické školy môžu úspešne realizovať aj novým obsahom naplnené pomaturitné vzdelávanie.

Učiteľov základných a stredných škôl pripravujú pre všeobecnovzdelávacie predmety pedagogické fakulty: SR 4, ČR 8, filozofické fakulty: SR 2, ČR 3, prírodovedecké fakulty: SR 2, ČR 3, matematicko-fyzikálne fakulty: SR 1, ČR 1, fakulty telesnej výchovy a športu: SR 1, ČR 1. Spolu tedy 26 fakúlt v celej ČSFR.

Na vysokých školách ekonomických, technických, poľnohospodárskych, lesníckych a na vysokej škole dopravnej sa vzdelávajú učelia odborných predmetov. Z uvedených vidieť, že vysoké školy sú schopné pripraviť potrebný počet učiteľov pre základné a stredné školy a zároveň môžu v primeranom rozsahu postgraduálne vzdelávať všetkých učiteľov základných a stredných škôl.

Ak pregraduálnu prípravu a postgraduálne vzdelávanie učiteľov uskutočňujú vysoké školy a ko vedecko-pedagogické ustanovizne, potom

uvádzanie a náročné ďalšie vzdelávanie musia zabezpečovať tiež vedecko-pedagogické inštitúcie a v žiadnom prípade nemožno túto náročnú prácu zveriť nejakému úradu.

Ak by sa nám začalo dariť pri výbere uchádzačov na učiteľské štúdium najlepších z najlepších, ak by pregraduálne vzdelávanie na vysokých školách vykonávali najerudovanejší vysokoškolskí učitelia, ak by postgraduálne vzdelávanie zabezpečovali tí najkvalitnejší učitelia z vysokých škôl, ak by sa pri uvádzaní začínajúcich učiteľov, angažovali tvoriví zariadení praktici a celú sústavu ďalšieho vzdelávania učiteľov by mali na starosti vedecko-pedagogické ustanovizne, na ktorých by posobil výkvet príslušných vedných odborov, ako aj pedagogiky a psychológie, potom sa o budúcnosť nášho školstva nemusíme báť.

Štátna školská správa by mala na všetkých stupňoch riadenia vytvárať priestor pre takéto chápanie vzdelávania učiteľov. Na základnom stupni riadenia na školách by sa cieľavedome mala umocňovať autoregulatívna schopnosť učiteľa v túžbe po poznaní vytvárať priaznivé klíma pre jeho kreativitu a hľadanie nového nepoznaného v celom systéme výchovy a vzdelávania. Realizovať rozhodujúcu časť ďalšieho vzdelávania pedagogických pracovníkov na školách.

Akékoľvek kroky stredného článku a centrálného článku riadenia majú len vtedy zmysel ak napomáhajú optimálnemu uskutočneniu jedinečnej neopakovateľnej interakcii učiteľ a žiak, vychovávateľ a vychovávaný. Ak ich opatrenia čo i len trochu narušujú atmosféru, v ktorej táto zložitá interakcia prebieha, tak je ich konanie neužitočné, ba priamo protispoločenské.

Vieme, že šedý priemer umocňovaný nezaujmom o nové medzi učiteľmi musíme narušiť, tým čo majú danosti vynikať nesmieme dávať pohľavy, ale všetko to skvalitňovanie učiteľstva má okrem uvedených odborných a pedagogických aspektov aj svoju ekonomickú dimenziu. Dnes je vzdelávanie zložitá ľudská, aj ekonomicky veľmi náročná činnosť, ktorá je základnou podmienkou existencie ľudstva.

Vieme, že aj v tejto oblasti je dedičstvo totalitnej minulosti žalostné. Ak chceme mať na školách to najkvalitnejšie z populácie, ako sme uviedli, tak pedagogickú prácu musíme riadne zaplatiť. Keď sa ale pozrieme na mzdové smernice /priemerný plat v národnom hospodárstve a priemerný plat v školstve/ tak zistíme, že ich kritický bod je už dávno prekonaný. Nerobíme si ilúzie, že tento problém možno riešiť a vyriešiť ihneď, ale v

minimálnom programe oboch ministerstiev by malo byť aspoň zastavenie narastania tohoto nepriaznivého pomeru medzi platmi učiteľov a ostatných kategórií pracovníkov národnom hospodárstve a perspektívne riešiť aj dôstojné odmeňovanie práce učiteľov a ostatných pedagogických pracovníkov.

V demokratickej spoločnosti musí fungovať americkým ekonómom Schulcom objavená zákonitosť, že **vzdelávanie je rentabilné pre jednotlivca aj pre spoločnosť**.

Nikto iný nemá tak výrazný podiel na humanizácii človeka a spoločnosti ako učiteľ, škola a všetky ďalšie vzdelávacie ustanovizne.

Slúžilo by nám všetkým pedagógom žijúcim vo vlasti Komenského ku cti, ak by naši potomkovia pri päťstoročnici mohli napísať ako v jeho duchu zakladáme školy, ktoré sa zásluhou múdrych učiteľov stali skutočnou dielňou ľudskosti dostalo na piedestál slávy a úcty a to tak na Šumave ako i pod Tatrami, tak na brehoch Moravy, Labe i Vltavy ako i na brehoch Váhu, Hrona i Dunaja. Keby ďalej koštatovali, ako sa vzájomne uctievali a milovali všetci bez rozdielu rasovej, náboženskej i národnostnej príslušnosti. Ako naplňali svoj život nielen odkazom Komenského, ale aj K. H. Borovského, A. Jiráka, Čapka i Wericha, rovnako tak Štúra, J. Kráľa, Hviezdoslava i M. Urbana ako vytvorili spoločnosť, kde každý národ má úplnú demokraciu a slobodu, kde už za žiadne práva národa nebolo treba bojovať, ale ich tvorivou prácou naplňovať a plným dúškom pozhnaného života využívať.

Pre takúto budúcnosť je hodno žiť, pracovať a to vo vzájomnej úcte a prozumení národov pre radosť našu a šťastie budúcich pokolení, ktoré by nám nikdy neodpustili ak by sme vec múdrosti a vzdelanosti odkaz Komenského spoločnými silami v spoločnom štáte nenaplňali.

Súčasná naša spolupráca je dobrým štartom a preto naplnený odkazom Komenského spojme sily, um a lásku k uskutočňovaniu jeho výzvy "uč se synu moudrým býti."